

สถาปัตยกรรมพระอุโบสถวัดราชาธิวาสวิหาร

กฤษฎา นิลพัฒน์

นักวิชาการวัฒนธรรม

กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร

ประวัติการสร้าง

วัดราชาธิวาสวิหาร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา แขวงวรชัยยบาล เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร เดิมชื่อ “วัดสมอราย” สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์วัดนี้ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑-๔ และใน พ.ศ. ๒๓๙๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดราชาธิวาสวิหาร” หมายถึง วัดอันเป็นที่ประทับของพระราชา^๑

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พระองค์ทรงให้รื้อหมดทั้งวัดแล้วสถาปนาขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ โดยสร้างพระอุโบสถ พระเจดีย์ ศาลาการเปรียญ ถนน สะพาน และอาคารเสนาสนะต่าง ๆ พร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้หล่อพระประธานประดิษฐานในพระอุโบสถ

ในการสร้างพระอุโบสถ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบสร้าง และโปรดเกล้าฯ ให้นาย C.Allegri วิศวกรกรมโยธาธิการเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง^๒ การก่อสร้างดำเนินการแล้วเสร็จในสมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖^๓

รูปแบบสถาปัตยกรรม

พระอุโบสถ ตั้งอยู่ตำแหน่งเดียวกับพระอุโบสถหลังเดิม โดยตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันตกลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ลักษณะเป็นอาคารทรงโรงในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขลดใต้ช่อหน้า-หลัง มีเสาพาไลล้อมรอบ มีประตูด้านหน้า ๓ ช่อง ด้านหลัง ๒ ช่อง ระหว่างช่องประตูด้านหลังทำเป็นซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป ผนังด้านข้างมีหน้าต่าง ๗ ห้อง แต่ห้องที่ ๓ นับจากด้านหน้าเป็นหน้าต่างหลอก เนื่องจากช่องหน้าต่างตรงกับผนังกันห้องภายในพระอุโบสถ ซึ่งพื้นที่ภายในแบ่งออกเป็น ๓ ห้อง ได้แก่ ห้องโถงด้านหน้า ห้องสังฆกรรมประดิษฐานพระประธาน (พระสัมพุทธพรรณี) และห้องวิปัสสนาประดิษฐานหมู่พระพุทธรูปประธานของอาคารหลังเดิม

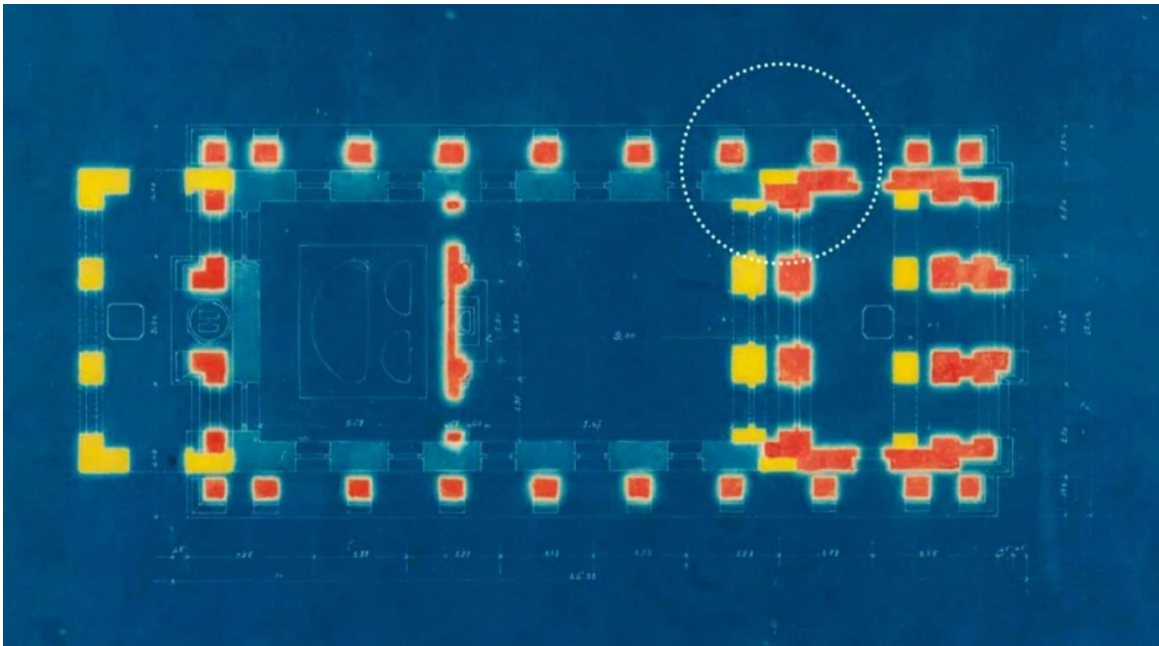
^๑ จารุณี อินเดิดฉาย, ศิลปกรรมวัดราชาธิวาส (กรุงเทพฯ : สมาคมนักเรียนเก่าราชาธิวาส, ๒๕๔๖), ๑๔.

^๒ พระราชกวี และคณะ, ประวัติวัดราชาธิวาสวิหาร (กรุงเทพฯ : วัดราชาธิวาสวิหาร, ๒๕๔๓), ๕๓.

^๓ กรมศิลปากร, ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ : วัดสำคัญ กรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕), ๒๖๖.

ส่วนหลังคาเป็นทรงจั่วผืนเดียว แม้ว่าหน้าบันด้านหน้าจะยกเก็จ ๓ เก็จก็ตาม หลังคามุงด้วยกระเบื้องสีน้ำเงินม่วง มีกั้นสาดปีกนกล้อมรอบลักษณะเป็นหลังคาโค้ง มีคอสองสูง และกึ่งกลางด้านข้างบริเวณคอสองมีซุ้มบรรพแถลงด้านละ ๓ ซุ้ม สอดรับกับตำแหน่งของช่องหน้าต่างและช่องเสาพาไล จึงเปรียบเสมือนมีอาคารจำลองประกบด้านข้าง ๓ หลัง และส่วนชายคาประดับแถวลายกระจังตลอดแนว

รูปแบบศิลปกรรมภายนอก ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นถึงแรงบันดาลใจจากศิลปะเขมร สังเกตได้จากทรวดทรงของอาคาร แม้จะมีเสาพาไลแต่สร้างประชิดผนังอาคารทำให้พระอุโบสถมีลักษณะที่บตัน ดูมั่นคงแข็งแรงคล้ายกับปราสาทหินแบบเขมร^๔ รูปแบบเสาและงานประดับก็มีลักษณะคล้ายกับศิลปะเขมรเช่นกัน^๕ นอกจากนี้ หน้าต่างที่เคยนิยมตกแต่งด้วยลายปูนปั้น กลับทำเพียงกรอบหน้าต่างที่ไม่ประดับลวดลายใด ๆ คล้ายกับความนิยมในศิลปะเขมร อีกทั้ง บันไดทางขึ้นยังเป็นบันไดแบบซุกตามแบบศิลปะเขมรด้วย^๖

ภาพที่ ๑ แผนผังพระอุโบสถ วัดราชาธิวาสวิหาร

ที่มา : สมคิด จิระทัศนกุล, งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทย ฝัพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๖๓), ๒๑๗.

^๔ สมคิด จิระทัศนกุล, งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยฝัพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ภาคปลาย (กรุงเทพฯ : สถาบันศิลปะสถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), ๕๓๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน, ๕๓๗.

^๖ เรื่องเดียวกัน, ๕๘๑.

ภาพที่ ๒ พระอุโบสถ วัดราชาธิวาสวิหาร

ภาพที่ ๓ ซุ้มประตู บันได และลายประดับเสา

ภาพที่ ๗ กรอบหน้าต่าง

มุขลดใต้ช่อ

มุขลดใต้ช่อไม่พบในศิลปะเขมร แต่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาที่วิหารพระมงคลบพิตร และพบหลายแห่งในสมัยรัชกาลที่ ๓-๔ อย่างไรก็ตาม การทำมุขลดใต้ช่อแทรกในหลังคาปีกนกปรากฏครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่ไม่เป็นที่นิยม เช่น พระวิหารวัดกัลยาณมิตร สมัยรัชกาลที่ ๓ พระอุโบสถวัดปทุมวนาราม สมัยรัชกาลที่ ๔ ดังนั้น การทำมุขลดใต้ช่อแทรกในหลังคาปีกนกของพระอุโบสถวัดราชาธิวาส จึงสืบเนื่องมาจากรูปแบบงานช่างในรัชกาลก่อนหน้า^๗

ภาพที่ ๕ มุขลดใต้ช่อ

หน้าบัน

หน้าบันพระอุโบสถทั้ง ๒ ด้านมีรูปแบบต่างกัน หน้าบันด้านทิศตะวันตก (ด้านหน้า) มีลักษณะพิเศษต่างจากหน้าบันแบบประเพณี คือ ยกกระเปาะ ๓ ระดับ สอดรับกับตัวอาคาร แผงหน้าบันประกอบด้วยชุ้ม ๓ ชุ้ม ชุ้มประธานหรือชุ้มกลางมีเสาและชุ้มหน้านางซ้อน ๓ ชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป ปลายกรอบชุ้มเป็นรูปมกรคายานาค แต่ตัวนาคประดิษฐานเป็นลายกระหนก ช่องชุ้มเจาะลึก ไม่มีคานทับหลัง ภายในช่องชุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปยืน

^๗ เรื่องเดียวกัน, ๕๓๘.

แสดงธรรม ส่วนซุ้มขนาดเป็นซุ้มแบบเดียวกัน แต่ไม่มีเสา และกรอบซุ้ม ๑ ใน ๔ ถูกซุ้มประธานบดบัง ทั้งนี้ เพื่อให้ซุ้มทั้งหมดประกบกันจนเกิดเส้นรอบนอกเป็นทรงสามเหลี่ยม และภายในซุ้มขนาดประดิษฐานพระสาวกนั่งพนมมือหันหน้าออก

ภาพที่ ๕ หน้าบันด้านทิศตะวันตก (ด้านหน้า)

หน้าบันด้านทิศตะวันออก (ด้านหลัง) เป็นแผงสามเหลี่ยมขนาดใหญ่ ไม่ยกกระเปาะ กรอบหน้าบันคล้ายซุ้มคดโค้งแบบเขมร แต่ยอดซุ้มทำเป็นซุ้มหน้านางซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ๓ ชั้น เหมือนซุ้มด้านหน้า แผงหน้าบันเน้นพื้นที่ว่าง ไม่มีลวดลายซับซ้อน ตรงกลางมีช่องหน้าต่างสำหรับเป็นช่องแสงเพื่อให้แสงเข้าไปขณะมีการตรวจซ่อมบำรุงได้หลังคา^๘ การทำช่องแสงนี้แม้จะมีต้นเค้ามาจากศิลปะตะวันตก แต่ก็ส่งอิทธิพลให้ศิลปะไทยมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น หน้าบันพระอุโบสถวัดชนะสงคราม^๙

^๘ เรื่องเดียวกัน, ๕๗๑.

^๙ อัครพันธ์ พันธุ์สัมฤทธิ์, “การศึกษาสถาปัตยกรรมวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร (วัดสมอราย)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปะสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕), ๒๑๖.

นอกจากนี้ เนื้อชองหน้าต่างยังประดับยันต์ “เตาะว” หรือ “เฮาะขัดตะหมาด” เป็นสัญลักษณ์แทนพระธรรม^{๑๐} ขนาบด้วยรูปมกรคายพวงอุบะและมีหงส์คาบอยู่ด้านล่าง

ภาพที่ ๕ หน้าบันด้านทิศตะวันออก (ด้านหลัง)

เสาและซุ้ม

เสาและซุ้ม รวมถึงลวดลายประดับเป็นงานหล่อด้วยคอนกรีต สำหรับรูปแบบเสา ประกอบด้วย เสาพาไล และเสาซุ้ม มีรูปแบบเดียวกันคือ เป็นเสาสี่เหลี่ยมประดับลวดบัวเชิงและบัวหัวเสา ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจมาจาก ศิลปะเขมร แต่มีการออกแบบให้ตัวเสาอ่อนโค้งเล็กน้อย เพื่อไม่ให้ทรวดทรงดูแข็งกระด้างเกินไป^{๑๑} นอกจากนี้ แม้เสาพาไลจะไม่พบในศิลปะเขมร แต่การใช้เสารองรับชานคาน่าจะได้รับแรงบันดาลใจมาจากศิลปะเขมร สันเกตได้จากเสาระเบียงคดของปราสาทนครวัด หรือปราสาทบายน เป็นต้น

^{๑๐} สมคิด จิระทัศนกุล, งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยผีพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ภาคปลาย, ๕๖๙-๕๗๐.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, ๕๓๘-๕๓๙.

ภาพที่ ๒ พระอุโบสถ วัดบรมนิวาส

ส่วนรูปแบบซุ้ม ประกอบด้วย ซุ้มมุขลดใต้ช่อ ซุ้มประดับหน้าบัน และซุ้มประดับคอสอง มีรูปแบบเดียวกัน คือ เป็นซุ้มหน้านางซ้อน ๓ ชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป ปลายกรอบซุ้มเป็นรูปมกรคายนาค แต่ตัวนาคประดิษฐ์เป็นลายกระหนก ดังที่กล่าวมาแล้วก่อนหน้า รูปแบบนี้ดังกล่าวนี้ไม่ใช่ซุ้มแบบเขมร แต่น่าจะได้รับแรงบันดาลใจมาจาก ศิลปะสุโขทัย และมีการออกแบบให้ซับซ้อนโดยการใส่ลวดลายประดิษฐ์และการทำซุ้มซ้อนกันหลายชั้น ขณะที่ รองศาสตราจารย์ สมคิด จิระทัศนกุล สันนิษฐานว่าสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์อาจทรงแผลงลาย มาจากกรอบหน้าบันในศิลปะเขมร เนื่องจากเส้นรอบนอกของกรอบซุ้มซ้อนมีลักษณะคล้ายซุ้มคดโค้งแบบเขมร นั้นเอง^{๑๒} นอกจากนี้ การออกแบบให้อาคารมีคอสองสูง และขนาดอาคารยาวถึง ๗ ห้อง ทำให้ชั้นหลังคาด้านข้าง เกิดพื้นที่ว่าง ดังนั้น ด้านสกัดจึงออกแบบเป็นมุขลดใต้ช่อขนาดเล็ก เพื่อให้ซุ้มบังคอสอง และด้านแปประดับซุ้ม บรรพแกลงคันทันจันทระ ๓ ช่วง เพื่อลดพื้นที่ว่างบริเวณคอสอง

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, ๕๗๓.

ภาพที่ ๒ พระอุโบสถ วัดบรมนิวาส

ภาพที่ ๓ ซุ้มประดับคอสอง ทำหน้าที่ค้ำจังหวะคอสอง และทำหน้าที่เป็นหลังคาของอาคารประกบ

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ : วัดสำคัญ กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕.

จารุณี อินเฉิดฉาย. ศิลปกรรมวัดราชาธิวาส. กรุงเทพฯ : สมาคมนักเรียนเก่าราชาธิวาส, ๒๕๔๖.

พระราชกวี และคณะ. ประวัติวัดราชาธิวาสวิหาร. กรุงเทพฯ : วัดราชาธิวาสวิหาร, ๒๕๔๓.

สมคิด จิระทัศน์กุล. งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทยผีพระหัตถ์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ภาคปลาย. กรุงเทพฯ : สถาบันศิลปะสถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.

อัครพันธุ์ พันธุ์สัมพันธ์. “การศึกษาสถาปัตยกรรมวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร (วัดสมอราย).” วิทยานิพนธ์ปริญญา

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปะสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕.